

PIOTR MATOGA

ORGANY W KOŚCIELE KSIĘŻY MISJONARZY PW. NAWRÓCENIA ŚW. PAWŁA APOSTOŁA W KRAKOWIE NA STRADOMIU

Wprowadzenie

Dzieje instrumentarium organowego w kościele pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła stanowią często poruszany temat w literaturze przedmiotu, czego potwierdzeniem są liczne odniesienia, jakie można znaleźć na kartach niniejszej pracy. Niestety dotychczasowe opracowania nie pozwalają na dokładne odtworzenie przeszłości tutejszych organów. W związku z tym autor poniższego artykułu przeprowadził kwerendę w Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie. Poszukiwania obejmowały wszelkie dokumenty archiwalne zawierające nawet szczątkowe informacje dotyczące instrumentarium. Do części z odnalezionych przez niego materiałów nie dotarli badacze przedmiotu. Pozwoliło mu to na odniesienie się do nich, a nowe fakty wniosły szereg sprostowań oraz uzupełnień do literatury przedmiotu.

I. Historia

Organy znajdują się w późnobarokowym kościele stradomskim, wzniesionym dla Księża Misjonarzy w 1719 r., a konsekrowanym w 1732 roku¹. Pierwsza wzmianka, która pojawia się o organach, na obecnym etapie badań, datowana jest na 17 stycznia 1745 r., wtedy to

¹ R. B o g d a ń s k i, Architektura i historia kościoła Nawrócenia św. Pawła Apostoła Zgromadzenia Księża Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, Kraków 1986, mps pracy dyplomowej w Bibliotece Księża Misjonarzy w Krakowie, s. 41-42.

wśród miejscowych rachunków zanotowano pierwszą wypłatę dla organisty², a po niespełna tygodniu, dnia 23 stycznia, wynagrodzenie otrzymał również kalikant³. W późniejszym czasie wydatki na organistę i kalikanta są często odnotowywane w XVIII-wiecznych księgach rachunkowych. Ponieważ nie wnoszą one nowych faktów do interesującego nas zagadnienia, poprzestano na przytoczeniu tych najstarszych informacji, dzięki którym można stwierdzić, że nieznanymi bliżej instrumentem znajdował się w świątyni najprawdopodobniej od początku 1745 r. Trudno wyznaczyć datę rozpoczęcia jego budowy z powodu braku wystarczających poszlak w istniejących dokumentach. Ksiądz Karol Mrowiec wskazuje na rok 1742⁴, jednak nie powołuje się na żadne konkretne źródło. Określona przez niego datacja została z biegiem czasu uznana za pewnik i była wielokrotnie powtarzana w dalszych opracowaniach⁵. Autor tego opracowania uważa, że organy powstały najprawdopodobniej nie wcześniej niż w okolicach daty konsekracji kościoła (1732 r.). Przyjęty tym samym przedział czasowy zbiega się z okresem występowania w Polsce przykładów tzw. stylu regencji⁶. Pro-

² Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu (dalej: AMS), Stradom, sygn. V 13, Dochody i wydatki kościoła Nawrócena św. Pawła (1744-1797), s. 60.

³ Tamże.

⁴ K. M r o w i e c, *Liturgia i muzyka u Księży Misjonarzy w Polsce*, [w:] „Nasza Przyszłość” 1961, t. XIII, s. 238.

⁵ J. C h w a ł e k, *Budowa organów. Wprowadzenie do inwentaryzacji i dokumentacji zabytkowych organów w Polsce. Część I – tekst*, Warszawa 1971, s. 195; J. G o ł o s, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 321; tenże, *The Polish Organ*, Warszawa 1992, s. 264; tenże, *Zarys historii budowy organów w Polsce*, Bydgoszcz 1966, s. 147; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. IV, cz. V, Warszawa 1994 (dalej: KZSP, t. IV, cz. V), s. 35; W. K a ł a m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, Kraków 2009, s. 66; E. K u b a ł a, *Krakowskie organy i prospekty organowe z XVII i XVIII wieku w świetle niektórych dokumentów*, [w:] *Organy zabytkowe. Prace i materiały Ośrodka Organologicznego*, red. J. G o ł o s [i in.], Ludowy Instytut Muzyczny, „Zeszyty Naukowe” nr 1, Łódź 1989, s. 142; M. M a c h u r a, *Zabytkowe organy w kościołach Krakowa*, Kraków 1960, mps pracy dyplomowej w Archiwum Akademii Muzycznej w Krakowie, s. 9; E. S m u l i k o w s k a, *Organ-cases in Poland as works of art*, Warszawa 1993, s. 241; też, *Prospekty organowe w dawnej Polsce*, Wrocław 1989, s. 78, 185, 216-217; też, *Prospekty organowe w Polsce jako dzieła sztuki*, [w:] J. G o ł o s, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 463, 481-482.

⁶ E. S a d o w s k a, *Słownik terminów o architekturze i sztuce*, Białystok 2007, s. 115; W. W i t w i c k i, *Wiadomości o stylach*, Warszawa 1960, s. 214-215.

spekt organowy, który do dnia dzisiejszego jest ozdobą misjonarskiej świątyni, posiada również charakterystyczne znamiona tego stylu.

Twórca samego instrumentu pozostaje nieznany, natomiast zewnętrzna struktura organów, szczęśliwie zachowana do naszych czasów, doczekała się niezbyt udanego przedstawienia w literaturze przedmiotu. Otóż, według Ewy Smulikowskiej projektantem prospektu mógł być znany i czynny w Krakowie architekt, Kacper Bażanka, domniemany projektant kościoła pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła⁷. Snycerka wyszła z warsztatu związanego z równie popularnym krakowskim rzeźbiarzem, Antonim Frączkiewiczem, natomiast dzieło miało powstać tuż po śmierci obu artystów⁸. Ta sama autorka, dopatruje się rzekomych podobieństw pomiędzy prospektem stradomskim a fasadą instrumentu w kolegiacie opatowskiej⁹. W sukurs tych rewelacji przyszedł Tomasz Staniek, który zwrócił uwagę na liczne różnice w odniesieniu do obu z wymienionych zabytków¹⁰. Z kolei Robert Bogdański sprecyzował, że Antoniemu Frączkiewiczowi przypisywano raczej zaprojektowanie figur aniołów znajdujących się na balustradzie chóru muzycznego. Badacz równocześnie poddał w wątpliwość to założenie, ze względu na brak potwierdzenia z dziełami rzeźbiarza¹¹. Podczas wielopłaszczyznowej kwerendy nie natrafiono na żadne informacje pozwalające na sformułowanie własnych sądów odnośnie autorstwa dekoracji snycerskiej, a tym bardziej projektu fasady organów.

Według ustaleń Józefa Lepiarczyka, po 1756 r. Franciszek Placidi, ceniony w mieście architekt, sporządził projekt nowego chóru muzycznego dla świątyni na Stradomiu, zamieszczając pod rysunkiem fragment poziomego rzutu kościoła. Szkic przedstawia dwa drewniane balkony, składające się na dwuplanową i dwukondygnacyjną kompozycję. Nad drzwiami frontowymi wznosi się okazała, trójdzielna empora o faliście wygiętej linii parapetu, wspierająca się na czterech kolumnach kompozytowych. Powyżej, u zamknięcia nawy głównej, projektant umieścił

⁷ KZSP, t. IV, cz. V, s. 28-29.

⁸ E. Smulikowska, *Prospekty organowe w dawnej Polsce*, dz. cyt., s. 77-78, 185.

⁹ E. Smulikowska, *Organ-cases in Poland...*, dz. cyt., s. 241-242; też, *Prospekty organowe w dawnej Polsce*, dz. cyt., s. 185; też, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 463.

¹⁰ T. Staniek, *Zabytkowe organy w kolegiacie p.w. św. Marcina w Opatowie*, [w:] *Muzyka i śpiew liturgiczny*, red. J. Ziemiński, Sandomierz 2002, s. 163.

¹¹ R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 50-51.



Prospekt organowy, stan z początku XX wieku

drugą, mniejszą trybunę o prostej linii parapetu (za wyjątkiem wciętych narożników), która była oparta na parze filarów. Przepuszczalnie właśnie w tym miejscu miały stanąć organy, nieuwzględnione przez architekta na rysunku. Balustrady obu balkonów zostały rytmicznie rozdzielone cokołami, na których ustawiono dekoracyjne wazony. Pomiędzy cokołami można dostrzec prostokątne płyciny, natomiast pod emporami – zwisające festony. Projekt autorstwa F. Placidiego nie został ostatecznie zrealizowany¹². Trudno dać odpowiedź na przyczynę tego faktu, wszak hipotezy podane przez R. Bogdańskiego¹³ nie wytrzymują konfrontacji z przedstawionymi wzmiankami archiwalnymi. Na obecnym etapie badań nie sposób również orzec, co skłoniło Misjonarzy do zamówienia szkicu.

Przyjrzyjmy się teraz rachunkom kościelnym, przekazującym bezpośrednie wiadomości odnośnie chóru muzycznego i umieszczonego na nim instrumentu. 29 listopada 1746 r. honorarium otrzymał stolarz wykonujący drzwi prowadzące na wspomnianą emporę¹⁴. Z kolei 13 sierpnia 1747 r. zakupiono kłódkę do miechów¹⁵, natomiast z początkiem czerwca następnego roku nabyto gwoździe do ich reparacji¹⁶. Prace przy instrumencie, które wykroczyły poza naprawy jego „płuc”, zostały podjęte z końcem 1748 r. Wtedy to 21 października pojawiła się wypłata związana z naprawą trzech piszczałek. Inwestycja ta kosztowała 5 zł, 4 gr i 2 szylingi¹⁷. Cztery lata później, 22 listopada 1752 r., rachunki odnotowują remont organów, który został wyceniony na 45 zł i 9 gr, a obejmował ogólne czyszczenie instrumentu wraz z naprawą piszczałek, co z kolei pociągało za sobą kupno cyny. Organista i „dziad kościelny” otrzymali wtedy skromne wynagrodzenie tytułem pomocy w trakcie prac przy organach. Według notatki z 23 listopada tegoż roku, podczas remontu pomyślano również o zadaszeniu szafy

¹² J. Lepiarczyk, *Architekt Franciszek Placidi (około 1710-1782)*, [w:] „Rocznik Krakowski”, 1965, t. 37, s. 78, 105-106. Por.: R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 50-51.

¹³ R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 50-51.

¹⁴ AMS, sygn. V 13, Stradom. Dochody i wydatki..., s. 56.

¹⁵ Tamże, s. 54.

¹⁶ Tamże, s. 51.

¹⁷ Tamże, s. 50. Por.: K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 238.

organowej¹⁸. Dnia 5 lutego 1753 r. osoba prowadząca księgę dochodów i wydatków zapisała, iż pieniądze pozostałe po jakimś ks. Sykorze (Sikorze?) spożytkowała między innymi na zapłatę dla ślusarza, który wykonał zamki: od drzwi na chór oraz od klawiatury instrumentu¹⁹. Dalej 8 kwietnia 1755 r. odnotowano wydatek na reparację miechów wraz z kupnem skórek i kleju²⁰, zaś nieco ponad miesiąc później ponownie dokonano zakupu kleju²¹. Symboliczne honorarium otrzymał 24 września tegoż roku chłopiec zatrudniony do czyszczenia rzeźbionych miechów i empory muzycznej²². Dnia 11 stycznia 1758 r. zapłacono natomiast za naprawę zamka w sąsiedztwie miechów²³. W roku następnym miał miejsce poważniejszy remont instrumentu, kosztujący 73 zł, czego potwierdzeniem jest zapis z 16 października, w którym czytamy, że nieznanemu organmistrzowi doskonale wykonał powierzone mu zadanie²⁴. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVIII w. czterokrotnie reparowano miechy, mianowicie: we wrześniu 1764 r.²⁵,

¹⁸ AMS, Stradom, sygn. V 14, Dochody i wydatki kościoła Nawrócenia św. Pawła 1748-1754, s. 22. Por.: W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 35.

¹⁹ AMS, Stradom, sygn. V 14, Dochody i wydatki..., s. 24.

²⁰ AMS, Stradom, sygn. V 15, Dochody i wydatki kościoła Nawrócenia św. Pawła 1735-1754-1777, s. 112. Por.: J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 35; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 9; K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 238-239; E. Smulikowska, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 481.

²¹ AMS, sygn. V 15, Stradom. Dochody i wydatki..., s. 111.

²² Tamże, s. 109.

²³ Tamże, s. 96.

²⁴ Tamże, s. 90. Por.: J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 9; K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 239; E. Smulikowska, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 481.

²⁵ AMS, Stradom, sygn. V 15, Dochody i wydatki..., s. 80. Por.: J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 9; K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 239; E. Smulikowska, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 481.

w czerwcu 1770 r.²⁶, w sierpniu 1772 r.²⁷ oraz w styczniu 1777 r.²⁸. Ks. Karol Mrowiec sugeruje, że osobą wykonującą szereg napraw instrumentu, które były podejmowane w XVIII w. mógł być Jakub Staniewicz, organmistrz z Zatora²⁹. Jednak hipoteza ta nieustannie powtarzana³⁰, nie znajduje pełnego potwierdzenia w istniejących archiwaliach.

Na kartach inwentarzowych z roku 1822 odnajdujemy krótki opis organów, z którego wynika, że były one instrumentem średniej wielkości, wyposażonym w trzy miechy. Wspomniano również o istnieniu piszczałek, zarówno cynowych, jak i drewnianych, jednak fakt ten jest do tego stopnia powszechny, że nie pogłębia ogólnego stanu wiedzy. W oparciu o przywołaną notatkę można stwierdzić, iż chór muzyczny oraz prospekt organowy pokryty był jasnoniebieską malaturą³¹. Warto dodać, że w archiwum przechowywana jest instrukcja krakowskiego senatu dla spisывania inwentarzy, gdzie znalazły się wytyczne odnośnie opracowywania charakterystyki organów³².

Na drugą połowę lat dwudziestych XIX w. przypadł remont instrumentu przeprowadzonego przez Piotra Radwańskiego. Nie znamy daty rozpoczęcia prac. Wiadomo jedynie, że 22 kwietnia 1827 r. organmistrz ten pisemnie zatwierdził odbiór końcowego honorarium za reparację siedemnastogłosowych organów dysponujących klawiaturą

²⁶ AMS, Stradom, sygn. V 15, Dochody i wydatki..., s. 64.

²⁷ Tamże, s. 59.

²⁸ Tamże, s. 53.

²⁹ K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 239.

³⁰ J. G o ł o s, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; W. K a ł a m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 35-36; M. M a c h u r a, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 9.

³¹ AMS, Stradom, sygn. III 2, Inwentarze Domu Stradomskiego, Inwentarz kościoła [Seminarium i Zgromadzenia] 25 IV 1822, s. 8-9: *Chór drewniany Galeryą i różnemi rzeźbami Snycerskimi ozdobiony, tudzież kolorem blade niebieskim iako też cały Organ sredniej wielkości, częścią z piszczałek cynowych, częścią drewnianych, z głosami, do ktorego trzy miechy należą iest powleczoney*; AMS, sygn. V 7, Stradom. Inwentarz Kościoła oraz Domu Stradomskiego [i] Seminarium 1798-1886, Inwentarz Kościoła XX Misjonarzów..., s. 60; AMS, Stradom, sygn. V 7, Inwentarz Kościoła..., *Opisanie Kościoła Xięży Misjonarzy...*, s. 130.

³² Tamże, Instrukcja Senatu Krak: do robienia Inwentarzy, s. 263: *Opisać iak są wystawione, czy na Filarach murowanych, lub drzewianych. Opisać schodów do nich prowadzących drzwi z Rekwizytami. Organów zaś co do ich części wszechgólności z iakiego są materyalu.*

nożną³³. Ponieważ kwit ten jest pierwszym dokumentem określającym ilość głosów w organach, trudno dać ostateczną odpowiedź na pytanie, czy od początku swego istnienia były one siedemnastogłosowe. Jednak wydaje się to być prawdopodobne, ponieważ zachowane archiwalia nie przekazują informacji odnośnie prac podejmowanych celem większej przebudowy przed 1827 r. Nie ma również podstaw do podważania wiarygodności przekazu, wszak jego autorem był sam organmistrz. Biorąc pod uwagę liczbę głosów, można założyć, że w instrumencie występował jeden manual i pedał.

Archiwum misjonarskie przechowuje liczny zbiór rachunków związanych z remontem podjętym przez P. Radwańskiego³⁴. Ciekawa jest notatka spisana przezeń 6 kwietnia 1827 r., dotycząca sumy 12 zł na potrzeby rodzonego brata Wincentego, obywatela chrzanowskiego³⁵, który być może również trudnił się organmistrzostwem³⁶. „Czystopis”, wszystkich zestawień finansowych dotyczących działań P. Radwańskiego przy stradomskim instrumencie, opiewa na kwotę 110 zł i 5 gr³⁷. Praca rzeczonoego organmistrza spotkała się z pozytywną opinią, wyrażoną w zachowanych notatkach. Niestety wzmianka ta jest pozbawiona daty i nazwiska autora³⁸. Ponadto wiadomo, że P. Radwański remontował dla Misjonarzy jeszcze dwugłosowy pozytyw³⁹, bez wątplenia mobilny. Instrument ów wspomniany jest również później. Otóż,

³³ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów do historii kościoła p. wezw. Nawrócenia św. Pawła XVIII-XX w., k. 19: *Nizey podpisany niniejszym zaswiadcza jako od Xiędza Rektora XX Misjonarzy y Seminarium Krakowskiego należytość umowioną za reparacją Organu o siedemnastu głosach z pedałem y pozytywku zupełnie odebrałem. Dan w Krakowie Dnia 22 kwietnia 1827 Piotr Radwański*. Por.: R. B o g d a ń s k i, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 53, 64; W. K a ł a m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36.

³⁴ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 20-23.

³⁵ Tamże, k. 20: *Dnia zaś dzisiejszego w potrzebie Brata mego Obywatela z Chrzanowa proszę o wydanie zł Pol Dwanastie № 12. a Konto roboty moiej – na co się własną podpisuję Ręką. Dnia 6^{te} kwietnia 1827 w Krakowie na Stradomiu. Piotr Radwański*.

³⁶ M. B a b n i s, *Kultura organowa Galicji*, Słupsk 2012, s. 390; J. G o ł o s, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 283; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 217.

³⁷ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 23. Pełny tekst w aneksie, p. 1.

³⁸ Tamże, k. 22: *Nizey podpisany zaświadcza Jm Pana Piotra Radwańskiego Organ Magistra jako ten w Seminarium Diecezjalnem Krakowskiem Organ Koscielny o siednastu głosach z pedałem i pozytyw Pozytyw o głosach dwóch blisko do pierwszego stanu przez reparacją przyprowadził*.

³⁹ Tamże, k. 19, 22.

w październiku 1839 r. trafił do organmistrza, który naprawił go za sumę 132 zł, która została uregulowana w następnym miesiącu⁴⁰.

Można przypuszczać, że organy kościelne, wyremontowane przez P. Radwańskiego, nie sprawiały większych problemów eksploatacyjnych przez kilkanaście lat, ponieważ wzmianka o naprawie czterech miechów przez nieokreślonego organmistrza pochodzi dopiero z września 1840 r.⁴¹. Trudno rozstrzygnąć, jaka była rzeczywista liczba miechów, ponieważ inwentarz spisany w roku następnym wyszczególnia trzy takie urządzenia. Dokument ten nie budzi pełnego zaufania, gdyż zawarty w nim opis instrumentu jest niekompletny. Zamierzano uwzględnić w nim ilość głosów i klawiatur, ale ostatecznie pozostały tylko puste miejsca na cyfry. Dowiadujemy się z niego, iż emporę chóru muzycznego, a także prospekt organowy, pokrywała malatura w kolorze jasnoniebieskim⁴². Ilość miechów oraz kolor zewnętrznej struktury zostały zatem powtórzone, może nawet bez weryfikacji, z poprzednim inwentarzem z 1822 r. Za potwierdzeniem obecności trzech miechów może poświadczyć lakoniczny zapis w zestawieniu finansowym, z którego wynika, że P. Radwański kupił trzy sztuki skórek⁴³. Prawdopodobnie przeznaczyl je na reparację każdego istniejącego miecha. Możliwe, że czwarty miech należał do pozytywu, ale oznaczałoby to, że kosztowna naprawa instrumentu podjęta rok wcześniej nie została solidnie przeprowadzona. Rozwiązaniem tej zagadki może być również pomyłka osoby prowadzącej księgę rachunkową.

Dnia 9 lutego 1845 r. krakowski organmistrz Ignacy Wojciechowski podpisał deklarację, która zakładała budowę nowych, dwunastogłosowych organów w kościele misjonarskim. Organmistrz zobowiązał się do wykonania *windlad* (wiatrownic klapowo-zasuowych)

⁴⁰ AMS, Seminarium, sygn. VI 122, Akta gospodarcze. Rachunki 1838-1852, Regestr Wydatków na Kościół, k. 149v. Por.: J. G o ł o s, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 265; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; K. M r o w i e c, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 239.

⁴¹ AMS, Seminarium, sygn. VI 122, Akta gospodarcze..., k. 150.

⁴² AMS, Stradom, sygn. III 3, Inwentarze Domu Stradomskiego, s. 10: *Chór z Gale-ryą roznemi rzeźbami snycerskiej roboty przyozdobiony w którym mieszczą się Organy w tych piszczalek cynowych większych sztuk [puste miejsce] mniejszych sztuk [puste miejsce] reszta zaś jak zwykle drzewiane Organ ten jest klawiatury [puste miejsce] z głosami [puste miejsce] Miechow trzy, tak chur jak i całe Organy w kolorze blade niebieskim pomalowane.*

⁴³ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 23.

wraz z trakturą mechaniczną oraz klawiaturą manualową bez krótkiej oktawy, liczącą pięćdziesiąt cztery klawisze. Skali pedału nie sprecyzowano. Instrument miał kosztować 3.300 zł. Deklaracja zakładała jego spłatę w trzech ratach: 1.300 zł przy zatwierdzeniu dokumentu, 1.000 zł po wykonaniu mechanizmu, wiatrownic i głosu Pryncypał 8', wreszcie 1.000 zł po ukończeniu budowy organów i dokonaniu odbioru przez rzeczoznawców. Organmistrz przewidział kilkunastoletnią gwarancję⁴⁴. Dnia 3 kwietnia 1845 r. przełożony domu stradomskiego, ks. Antoni Dąbrowicz, pisemnie zaakceptował rzeczoną deklarację, wypłacając stosowną sumę pieniężną. Wojciechowski określił czas ukończenia wszystkich prac na rok następny. Przy czym możliwym byłoby tylko częściowe funkcjonowanie instrumentu w roku bieżącym⁴⁵. Wiadomo, że organmistrz nie wywiązał się z planowanego terminu realizacji swoich działań, ponieważ trwały one aż do 1848 r. Rok od daty zaaprobowania pierwszej deklaracji, mianowicie 3 kwietnia 1846 r., podpisana została obszerna umowa, sygnowana ponownie przez I. Wojciechowskiego i ks. A. Dąbrowicza. W dokumencie tym powtórzono projekt dyspozycji przedłożony we wcześniejszej deklaracji, dodając uściślenie, iż wszystkie piszczałki powinny być metalowe, za wyjątkiem niektórych manualowych i tych przynależących do pedału, które należało sporządzić z drewna. W tym przypadku organmistrz zobowiązał się do ukończenia prac w przeciągu dwóch lat⁴⁶. Z powyższej umowy wynika, że cena instrumentu wzrosła o 1.000 zł w porównaniu z pierwotną deklaracją. Skoro już mowa o dokumencie z 9 lutego 1845 r., to należy wspomnieć, że ks. A. Dąbrowicz umieścił na nim niejasny dopisek: *Dnia 1. Sierp. 1848 r. dopłaciłem za dodatkowe dwa głosy to jest: flet amabil metalowy i Cymbał razem Złp. 200*⁴⁷. Wydaje się, iż *flet amabil* jest identyczny z przewidzianym w umowie Fletem amabilis 8', zaś *Cymbał* stanowi analogicznie odpowiednik Mixtury, jak sugerował ks. K. Mrowiec w 1961 r.⁴⁸, a sformułowanie *dodatkowe dwa głosy* zostało niewłaściwie użyte przez piszącego. Hipoteza ta

⁴⁴ Tamże, k. 24. Pełny tekst w aneksie, p. 2.

⁴⁵ Tamże, k. 24-24v.

⁴⁶ Tamże, k. 25-26 (oryginał) i 28-29 (kopia). Pełny tekst w aneksie, p. 3.

⁴⁷ Tamże, k. 24v.

⁴⁸ K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 240.

zostanie omówiona w dalszej części niniejszego artykułu. Gwoli ścisłości przytoczmy kalendarium zanotowanych wypłat dla organmistrza: 3 kwietnia 1845 r. – 1.300 zł na poczet *reparacji czyli raczej przerebienia organów kościelnych*⁴⁹, 13 stycznia 1846 r. – 500 zł⁵⁰, 4 lutego 1846 r. – 500 zł⁵¹, wrzesień 1846 r. – 200 zł⁵², maj 1847 r. – 300 zł⁵³, marzec 1848 r. – 700 zł *reszty od organ*⁵⁴.

Reasumując, Ignacy Wojciechowski w latach 1845-1848 zbudował nowy instrument⁵⁵, ulokowany za dotychczasowym, regencyjnym prospektem. Przywołane dokumenty archiwalne nie potwierdzają wtórnego wykorzystania jakichkolwiek z dawnych piszczałek. Nie można zgodzić się z twierdzeniem ks. Karola Mrowca⁵⁶, powtórzonym w późniejszych pracach z różną interpretacją zapisu, o dwóch dodatkowych głosach⁵⁷. W myśl tego twierdzenia Wojciechowski tylko powiększył organy na Stradomiu, pierwotnie rzekomo siedmiogłosowe. W rzeczywistości nowy instrument, wybudowany przez krakowskiego organmistrza, był mniejszy od poprzedniego, wyposażonego w siedemnaście głosów. Według deklaracji z 1845 r. i umowy z roku następnego dyspozycja organów I. Wojciechowskiego przedstawiała się następująco:

⁴⁹ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 24v; AMS, Seminarium, sygn. VI 122, Akta gospodarcze..., k. 153v.

⁵⁰ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 24v; AMS, Seminarium, sygn. VI 122, Akta gospodarcze..., k. 154.

⁵¹ AMS, Seminarium, sygn. VI 122, Akta gospodarcze..., k. 154.

⁵² Tamże, k. 154v.

⁵³ Tamże, k. 155.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Por.: R. B o g d a ń s k i, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 64; Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie (dalej: ODZ), Ankieta z 1970 r. – Zabytkowe organy, Kraków, kościół rekt. p.w. Nawrócenia św. Piotra [sic!], mps.

⁵⁶ K. M r o w i e c, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 239.

⁵⁷ M. B a b n i s, *Kultura organowa Galicji*, dz. cyt., s. 401; J. C h w a ł e k, *Budowa organów...*, dz. cyt., s. 195; J. G o ł o s, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 62 (błędnie podane lata: 1839-1840), s. 147; W. K a ł a m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; M. M a c h u r a, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 9-10; E. S m u l i k o w s k a, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 481-482.

Tab. 1. Dyspozycja organów I. Wojciechowskiego z lat 1845-1848

Manual (C-f ³)	Pedał (C-c ¹ ?)
Pryncypał 8'	Subbass 16'
Salicynał 8'	Pryncypał 8'
Flet Major 8'	Quintatön 8'
Flet Amabilis 8'	
Octava 4'	
Quinta 3' (2 2/3')	
Super Octava 2'	
Flet Minor 4'	
Mixtura III	

Podczas kwerendy nie udało się odnaleźć potwierdzenia wzmianki o domniemanym remoncie z 1864 r.⁵⁸. Wiadomo natomiast, że przy interesującym nas instrumencie pracował nie tylko Ignacy Wojciechowski, ale również jego syn, Tomasz⁵⁹. Świadczą o tym zachowane słowa podziękowania dla niego za udaną restaurację⁶⁰, wystawione pomiędzy 1874 r. a 1892 r. przez ks. Filipa Gołaszewskiego⁶¹.

W 1875 r. spisany został inwentarz, podający, że organy, wyposażone w drewnianą klawiaturę, posiadały dziesięć głosów w manuale oraz trzy w pedale. Piszczałki wykonane były zarówno z metalu, jak

⁵⁸ W. K a ł a m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36.

⁵⁹ M. B a b n i s, *Kultura organowa Galicji*, dz. cyt., s. 403-404.

⁶⁰ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 30: *Zgromadzenie X:X: Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie publicznie dziękuje p. Tomaszowi Wojciechowskiemu organmistrzowi, za staranne i umiejętne odrestaurowanie organ w Kościele tegoż Zgromadzenia. Organy wypróbowane zostały przez pana Riechlinga dyrektora muzyki Katedralnej, jakoteż i panów muzyków Wawrzyckiego [i] Namysłowskiego. Panowie Ci oznajmili Zgromadzeniu naszemu zupełne swe zadowolenie a zatem Zgromadzenie nasze poczytuje sobie za miły obowiązek p. Tomaszowi Wojciechowskiemu organmistrzowi, publicznie podziękować.*

⁶¹ R. B o g d a ń s k i, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 64.

i z drewna. Ponadto dowiadujemy się, że u progu czwartej ćwierci XIX wieku prospekt organowy utrzymany był już w kolorze białym⁶². Dokumenty podpisane przez Wojciechowskiego wspominają o dziewięciu głosach manualowych, podczas gdy dyspozycja opublikowana przez ks. K. Mrowca w 1961 r. wyszczególnia o jeden głos więcej⁶³. Trudno stwierdzić, kto zamontował ów dziesiąty głos (w 1961 r. był nim Flet rurkowy 4'), ale na pewno dokonano tego przed 1875 r.

Przyjrzyjmy się teraz dalszym pracom remontowym. Otóż, w 1901 r. rekonstrukcję instrumentu przeprowadził Tomasz Fall ze Szczyrzyca⁶⁴. Zachowały się dwa pokwitowania wypłat, sygnowane podpisem tegoż organmistrza. Pierwsze z nich, pochodzące z 23 lipca, dotyczy 120 koron zaliczki⁶⁵. W drugim kwiecie (z 1 października) T. Fall zapewnia, iż odebrał sumę 340 florenów, dodając, że nie będzie już wnosił żadnych roszczeń finansowych⁶⁶. Niestety, nie sposób ocenić jaki był szczegółowy zakres działań rzeczzonego organmistrza, choć wydaje się prawdopodobne, że chodziło o zwykły remont. Ks. K. Mrowiec⁶⁷, a za nim inni badacze⁶⁸, niesłusznie przypisują T. Fallowi dobudowanie dwóch głosów: Fletu rurkowego 4' w manuale oraz Bordonu 16'

⁶² AMS, Stradom, sygn. III 4, Inwentarze Domu Stradomskiego, Inwentarz domu Zgromadzenia X.X. Misyonarzy Swieckich w Krakowie 1875 R., s. 26: *Organ znajduje się na chórze nad kruchtą wchodową jest on o jednej klawiaturze drewnianej z trzema głosami pedalowymi i dziesięcioma w manuale z piszczałkami drewnianymi i cynowymi, ustawiony w ramach czyli szafce drewnianej biało lakierowanej przyozdobionej w gzymsy rzeźby i zlocenia z drzewa wyrobione; miechy do niego są cztery urządzone w przysionku chórowym.*

⁶³ K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 240.

⁶⁴ Por.: R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 64.

⁶⁵ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 31: *Nieniejszem poświadczam własnoręcznym podpisem, że w dniu dzisiejszym odebrałem jako zaliczkę na rachunek rekonstrukcji organu u XX. Misyonarzy w Krakowie na Stradomiu kwotę 60 fl. tj. 120 K = sto dwadzieścia koron. Kraków dnia 23. lipca 1901 r. Tomasz Fall Organmistrz.*

⁶⁶ Tamże: *Niniejszem poświadczam, że odebrałem od ks.ks. Misyonarzy kwotę 340 fl – oprócz powyżej wymienionego zadatku – jako wynagrodzenie za rekonstrukcję organu na Stradomiu w kościele św. Pawła ap. i żadnych już nie mam pretensji do XX. Misyonarzy. Kraków dnia 1. października 1901. Tomasz Fall Organmistrz.*

⁶⁷ K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 240.

⁶⁸ M. Babnis, *Kultura organowa Galicji*, dz. cyt., s. 401; J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 147; W. Kałamaryz, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 66-67; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 11; E. Smulikowska, *Prospekty organowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 481.

w pedale. Co do pierwszego, to przybliżony czas jego powstania został już określony w niniejszej pracy. Natomiast w przypadku drugiego należy podkreślić, że ów organmistrz nie stosował głosu o takiej nazwie w budowanych przez siebie instrumentach nawet do organów dmuchanych, przeważnie wprowadzał tylko jeden głos 16' (Subbas) w sekcji klawiatury nożnej⁶⁹.

Z kolei w 1921 r. swoją działalność u Misjonarzy rozpoczyna Stanisław Żebrowski, syn Aleksandra, organmistrz z Krakowa. W swoim liście z 27 sierpnia, dotyczącym prac związanych z naprawą miecha, Żebrowski wspomina, że nie posiada w domu zapasowej skóry, w związku z tym prosi superiora o wyasygnowanie 3.000 marek, przeznaczonych na jej zakup⁷⁰. Nie była to jedyna praca, jaką ów organmistrz wykonał na Stradomiu, czego dowodem są dwa listy napisane przez niego w 1928 r. i adresowane do wizytatora Zgromadzenia Księży Misjonarzy. W pierwszym z nich (z 7 stycznia) Żebrowski wspomina, że przed kilkoma dniami udał się do świątyni stradomskiej celem poczynienia drobnych poprawek przy organach. Okazało się, że zostały one poważnie uszkodzone na skutek prac prowadzonych przy oknie za szafą organową. Wobec powyższego organmistrz poprosił o 25 zł z przeznaczeniem wymienionej kwoty na klej i skórę, jednak otrzymał tylko 18 zł. Dokonał zatem napraw zamykających się w tej sumie, zabierając do naprawy jedną piszczałkę. Niestety, jej zniszczenie było na tyle zaawansowane, że musiał zwrócić się do wizytatora z prośbą o przesłanie 15 zł na wykonanie nowego egzemplarza⁷¹. Drugi list z datą

⁶⁹ E. K u b a l a, *Organmistrz Tomasz Fall /1860-1922/. Życie i twórczość*, Kraków 1984, mps pracy magisterskiej w Archiwum Akademii Muzycznej w Krakowie, s. 45-86.

⁷⁰ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 32: *Donoszę uprzejmie że w piątek rano przyjdę do roboty już stanowczo ponieważ jestem wolny. Ponieważ jednak nie mam w domu zapasowej skóry na miech, lecz muszę ją kupić proszę przeto o łaskawe wyasygnowanie 3000 MKp. na zakupno skóry na miech. Te trzy tysiące marek proszę oddać oddawcy tego listu. Przez piątek i sobotę zrobię tak że na niedzielę będzie gotowe. – Z najgłębszym szacunkiem [podpis:] SiŻebrowski. Por.: W. K a ł a - m a r z, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 67; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36 (prawdopodobnie błędnie podana data: 1911 oraz niewłaściwie przytoczona nazwa firmy: Aleksander Żebrowski Syn [sic!] zamiast Stanisław Żebrowski, syn Aleksandra).*

⁷¹ AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 33-33v: *Chcąc się wywiązać z zaciągniętego długu honorowego otrzymanego jeszcze tamtego roku w kwocie 20 zł od Ks. Wizytatora, zgłosiłem się przed kilku dniami do OO. celem uskutecznienia drobnych poprawek przy organie. Po obejrzeniu organu skontatowałem że organ nie*

7 maja 1928 r. dotyczy kwestii zamontowania bliżej nieokreślonych piszczałek, które okazały się o 15 zł droższe niż początkowo kalkulowano⁷². Hipotezę o uzupełnianiu piszczałek prospektowych, zarekwirowanych na cele wojenne należy odrzucić, ponieważ w archiwaliach nie znajdujemy potwierdzenia takiej rekwizycji. Ponadto obecny wygląd piszczałek prospektowych całkowicie odpowiada fotografii z początku XX w., co dowodzi przypuszczeniom, iż mimo wojny pozostawały one na swoim miejscu. Wydaje się, że S. Żebrowski nie zainstalował całkowicie nowego głosu, wszak zachowane listy nie wspominają o budowie nowej wiatrownicy. Prawdopodobnie, oprócz uszkodzonej piszczałki, wspomnianej już w korespondencji, wymienił jeszcze kilka innych na nowe.

Pozostanie zagadką, kto i w jakim okresie wprowadził unikalną, polską nomenklaturę wśród głosów manualowych, odnotowaną przez ks. Mrowca w 1961 r.⁷³, a z biegiem czasu chętnie cytowaną w litera-

*drobnych lecz poważnych potrzebuje naprawek powstałych przy zakładaniu okna nad organem. Cały organ zasypany rumowiskiem piszczałki połamane mechanika uszkodzona tak że organ koniecznie potrzebuje pomocy. Gdy prosiłem Ks. Świerczka aby choć te poważniejsze uszkodzenia naprawić i prosiłem na klej i skórę kwotę 25 zł z wielką biedą otrzymałem tylko 18 zł więc coż miałem zrobić Co mogłem zrobić a jedną piszczałkę zupełnie zniszczoną wzięłem do domu celem naprawy lecz jest tak uszkodzona że trzeba nową a taka kosztuje 15 zł. Jeżeli Ks. Wizytator który tak zawsze dbał oto aby organ był dobry to proszę choć ze swej własnej kasy wydatkować tę drobną kwotę na zakupiu tej piszczałki oraz jeżeli życzy sobie skutecznie te poważne uszkodzenia za ogólną kwotę 100 zł. Oczekując odwrotnej odpowiedzi oraz kwotę 15 zł na piszczałkę. Kreślę się sługa uniżonym [podpis:] StŻebrowski. Por.: R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 64; W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 67; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36 (błędnie przytaczana nazwa firmy: Aleksander Żebrowski Syn [sic!] zamiast Stanisław Żebrowski, syn Aleksandra).*

⁷² AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 34: *W dniu dzisiejszym otrzymałem zawiadomienie o nadejściu zamówionych przezemnie piszczałek dla organu do Kościoła OO. na Stradomiu. Życzeniem Ks. Wizytatora było aby robić przy organie w tym czasie przeto chcąc zadość uczynić życzeniu Ks. Wizytatora chcę pracę rozpocząć. Ponieważ fabryka posłała mi rachunek o 15 zł drożej jak sądziłem przeto poproszę do otrzymanej już kwoty od Ks. Wizytatora jeszcze te 15 zł abym mógł zapłacić za piszczałki a które po wykupnie natychmiast wstawię do organu. Proszę o łaskawe załatwienie jeszcze dziś to jest proszę o te 15 zł a jutro wstawię piszczałki Z głębokim szacunkiem [podpis:] StŻebrowski. Por.: R. Bogdański, *Architektura i historia...*, dz. cyt., s. 64; W. Kałamaraż, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 67; KZSP, t. IV, cz. V, s. 36 (błąd jw.).*

⁷³ K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka...*, dz. cyt., s. 240.

turze⁷⁴. Gwoli wyjaśnienia należy dodać, że obco brzmiące słowa są próbą dosłownego przetłumaczenia nazw głosów zapisanych w języku łacińskim. Ze względu na pytania odnośnie kolejności rozmieszczenia manubriów, zastosowano obecne stosowane kryteria uszeregowywania głosów organowych.

Tab. 2. **Dyspozycja organów opublikowana w 1961 r.**

Manual (C-f ³)		Pedał (C-c ¹)
Napis na manubrium	Nazwa typowa	
Starszak 8'	Pryncypał 8'	Subbas 16'
Płaczek większy 8'	Flet major 8'	Bordon 16'
Płaczek wdzięczny 8'	Flet suavis 8'	Octavbas 8'
Wierzbin 8'	Salicjonał 8'	Cello 8'
Ósmak 4'	Oktawa 4'	
Płaczek mniejszy 4'	Flet minor 4'	
Płaczek rurkowy 4'	Flet rurkowy 4'	
Piątak 3'	Kwinta 3' (2 2/3')	
Nadósmak 2'	Superoktawa 2'	
Mieszanka	Mixtura III	

Stan instrumentu, będącego rezultatem prac I. Wojciechowskiego, T. Falla i S. Żebrowskiego, musiał się stopniowo pogarszać, skoro na początku 1962 r. krakowska firma Wacława Biernackiego, dokonała szczegółowego przeglądu organów pod kątem ich ewentualnego remontu. W piśmie opatrzonym datą 30 stycznia czytamy, iż pracownicy zastali instrument w stanie uniemożliwiającym eksploatację, a dalsze drobne prace naprawcze i strojenie, nie przyniosły zadowalających efektów. Stwierdzono występowanie szkodników drzewnych w szafie

⁷⁴ J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 264; tenże, *Zarys historii budowy organów w Polsce*, Bydgoszcz 1966, s. 62; W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 67; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, dz. cyt., s. 10.

organowej, kanałach powietrznych oraz puszczalkach drewnianych. Puszczalki metalowe, w większości zawierające znaczną domieszkę ołowiu, wykazały deformację, a także uszkodzenia stroików. Firma zaproponowała całkowite rozebranie organów, a następnie podjęcie drobiazgowych oględzin poszczególnych części, z podziałem na elementy nadające się do powtórnego użycia oraz na takie, które należałoby odtworzyć. Dokument nie określa szacowanego kosztu prac oraz terminu ich wykonania ze względu na złożoność problemu. Z treści pisma wynika, że rekonstrukcja instrumentu planowana była w jego dotychczasowej postaci⁷⁵. W kontekście całokształtu działań tej firmy trudno uwierzyć, by istotnie wykazała się ona takim pietyzmem wobec zabytkowych organów. Nie uprzedzając faktów, należy tylko nadmienić, iż w rzeczywistości zakład W. Biernackiego zlikwidował dawny, zabytkowy instrument, montując w jego miejscu swoje przeciętne opus przy zachowaniu XVIII-wiecznego prospektu.

Pierwsze pokwitowanie wypłaty dla firmy zdaje się pochodzić z 20 czerwca 1963 r. Co ciekawe, pieniądze przekazał sam ks. K. Mrowiec⁷⁶. Kolejne rachunki za dostarczone części i ich montaż noszą daty: 18 lipca 1963 r. (20.000 zł)⁷⁷, 31 sierpnia 1963 r. (10.000 zł)⁷⁸ i 30 września 1963 r. (20.000 zł)⁷⁹. Niedługo po wypłaceniu ostatniej z wymienionych sum rozpoczęły się osobliwe perypetie, związane z uregulowaniem należności. Świadczy o tym pokaźny zbiór pism urzędowych. Otóż, dnia 13 listopada 1963 r. Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Stare Miasto w Krakowie wydało decyzję, na mocy której Wydział Finansowy zajął wierzytelność z tytułu należności za wykonane prace należną W. Biernackiemu, a mianowicie 5.000.000 zł⁸⁰. Reakcja Misjonarzy, reprezentowanych przez ks. Bertolda Kosterkę, była dość szybka, albowiem w piśmie zwrotnym, noszącym datę 21 listopada tegoż roku, oświadczono, iż pieniądze zostaną przekazane do Kasy

⁷⁵ AMS, Stradom, sygn. V 22, Prace konserwatorskie w kościele, D/13, Stradom – kościół. Rachunki i pisma w związku z remontem organów, dokument luźny bez paginacji. Pełny tekst w aneksie, p. 4.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Jw.

⁷⁸ Jw.

⁷⁹ Jw.

⁸⁰ Jw..



Stół gry organowej, stan z ok. 1960 r.

Prezydium⁸¹. Korespondencja urzędowa w tej sprawie trwała jeszcze w roku następnym. Najpierw 5 maja Skarbowy Urząd Komorniczy Wydziału Finansowego wezwał do złożenia szczegółowego wyjaśnienia, czy W. Biernackiemu przysługuje wypłacenie należności od Misjonarzy, a jeśli tak, to w jakiej wysokości i do kiedy dług zostanie uregulowany⁸². Najprawdopodobniej w obliczu braku odzewu ta sama instytucja, 7 października, przesłała Zgromadzeniu urzędowe ponaglenie, w którym Wydział Finansowy Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie poprosił o bezzwłoczne nadesłanie odpowiedzi, informując jednocześnie o konsekwencjach prawnych i finansowych w sytuacji zignorowania tegoż dokumentu⁸³. Trzy dni później, 10 października, ks. B. Kosterka doniósł, że W. Biernacki otrzymał całkowite wynagrodzenie do dnia 13 listopada 1963 r.⁸⁴. Co zatem było powodem zaistnienia rzekomych problemów finansowych? Niestety, to pytanie z braku innych przekazów, musi pozostać bez odpowiedzi. Trudno także jednoznacznie określić dokładny czas, w jakim prowadzone były prace przy instrumencie. Literatura przedmiotu również nie jest zgodna w tej kwestii, podając sprzeczne daty: ok. 1959 r.⁸⁵, lata 1959-1962⁸⁶, 1962 r.⁸⁷, a nawet 1964 r.⁸⁸. Bazując na archiwaliach można założyć z dużą dozą prawdopodobieństwa, że działania rozpoczęte w 1962 r., zostały sfinalizowane przed końcem roku następnego. Powróćmy do kwestii samych organów. Otóż, jak wspomniano, firma Biernackiego wybudowała w kościele na Stradomiu nowy instrument: dwudziestoosmiogłosowy, o trakturze elektropneumatycznej, wiatrownicach stożkowych oraz dwóch manualach i pedale, likwidując równocześnie poprzednie organy, z których pozostał regencyjny prospekt, piszczałki frontowe oraz kilka

⁸¹ Jw.

⁸² Jw.

⁸³ Jw.

⁸⁴ Jw.

⁸⁵ KZSP, t. IV, cz. V, s. 36.

⁸⁶ W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, dz. cyt., s. 67 (błędnie podana nazwa firmy: Dominik Biernacki zamiast Waław Biernacki).

⁸⁷ J. Gołos, *Polskie organy...*, dz. cyt., s. 321; tenże, *The Polish Organ*, dz. cyt., s. 265 (błędnie podana nazwa firmy: Dominik Biernacki zamiast Waław Biernacki); ODZ, Ankieta z 1970 r. – Zabytkowe organy, *Kraków, kościół rekt. p.w. Nawrócenia św. Piotra* [sic!], mps.

⁸⁸ J. Gołos, *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 61.

starych głosów⁸⁹. Sama szafa organowa, wraz z cokołem, uległa znacznym modyfikacjom. Podsumowując, można zauważyć, że ogół prac podjętych przez zakład W. Biernackiego, wzbudzał słuszne niezadowolenie u obrońców i miłośników zabytkowych organów⁹⁰.

W 1989 r., podczas prac konserwatorskich przy polichromii wewnątrz kościoła, instrument został częściowo rozebrany przez krakowskiego organmistrza Lecha Skoczylasa, który wyjął wtedy wszystkie piszczałki wraz z ich mocowaniami, a także zdemontował obudowę szafy ekspresyjnej II manualu, co podyktowane było koncepcją, ażeby sekcję II manualu zainstalować na południowej emporze bocznej, w sąsiedztwie chóru muzycznego. Pozostałe elementy organów zamierzano naprawić, przy czym w grę wchodziła wymiana przestarzałej instalacji elektrycznej. Nadzór nad planowanymi pracami sprawował ks. Marian Michalec CM. Niedługo przed rozpoczęciem częściowej przebudowy zrodziła się idea budowy nowego instrumentu o trakturze mechanicznej. W związku z powyższym dotychczasowe organy poddano tylko niezbędnym naprawom: oczyszczono całość instrumentu, wymieniono wszystkie mieszki, przeprowadzono montaż, a następnie korektę intonacyjną i strojenie. Ze względów finansowych wspomniana wymiana mieszków była wykonywana przez ówczesnych kleryków. Na swoje miejsce wrócił wówczas dawny kontuar, a także niestosowana już obecnie instalacja elektryczna. Zrezygnowano natomiast z przenoszenia sekcji II manualu na emporę, jak również z ponownego instalowania szafy ekspresyjnej. Niestety, z biegiem lat upadła koncepcja wyposażenia świątyni w organy mechaniczne⁹¹.

II. Stan obecny

II. 1. Instrument

- Liczba głosów: 28.
- Liczba klawiatur: 2 manualy i pedał.
- Traktura gry i rejestrów elektropneumatyczna.
- Wiatrownice stożkowe.

⁸⁹ L. Skoczylas, Stan organów w kościele seminaryjnym xx. Misjonarzy pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła na Stradomiu, mps.

⁹⁰ J. Erdman, *Jeszcze raz o organach w Polsce*, [w:] „Ruch Muzyczny” (R. 16) 1972, nr 7, s. 16.

⁹¹ L. Skoczylas, Stan organów..., dz. cyt.

Tab. 3. Obecna dyspozycja organów

Manuał I (C-a ³)	Manuał II (C-a ³)	Pedał (C-f ¹)
10. Pryncypał 8'	21. Kwintadena 16'	1. Violonbas 16'
11. Salicet 8'	22. Flet suavis 8'	2. Subbas 16'
12. Flet major 8'	23. Gedekt 8'	3. Pryncypałbas 8'
12a. Bourdon 8'	24. Praestant 4'	4. Fletbas 8'
13. Oktawa 4'	25. Flet minor 4'	5. Chorałbas 4'
14. Rurflet 4'	26. Róg nocny 2'	6. Fagot 16'
15. Kwinta 1 1/2' [sic!]	27. Tercja 1 3/5'	7. M. I – P.
16. Superoktawa 2'	28. Nasard 1 1/3'	8. M. II – P.
17. Szarf 5ch.	29. Blockflet 1'	9. Super M. II – P.
18. Trompet 8'	30. Mikstura 3ch.	
19. M. II – M. I	31. Cymbel 3ch.	
20. Super M. II – M. I	32. Obój 8'	
	33. Super M. II	
	34. Tremolo	

II. 2. Prospekt organowy

Prospekt organowy architektoniczny, regencyjny, jednosekcyjny, pięcioosiowy. Założony na wtórnie cofniętym cokole z płycinami i kartuszem pośrodku. Złożony z trzech wieżyczek piszczalkowych, z których skrajne, ryzalitowo występujące przed lico, założone na rzucie odcinka okręgu, wyższe od centralnej, także ryzalitowej (na trójkątnej konsoli), przedzielone niewielkimi, wklęsłymi polami piszczalkowymi. Poszczególne elementy prospektu zwieńczone odcinkami belkowania. Bogata dekoracja snycerska w stylu regencji. Skrajne wieże piszczalkowe zwieńczone pełnoplastycznymi rzeźbami aniołów. Prospekt utrzymany w kolorze białokremowym ze złożoną dekoracją snycerską.

Zakończenie

Przedstawione dzieje organów w kościele pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła mogą stanowić przyczynek do monografii instrumentarium w świątyniach rozsianych po całym obszarze Krakowa. Przygotowanie takiego studium będzie zadaniem w równym stopniu pasjonującym, co trudnym i odpowiedzialnym. Należy sądzić jednak, że warto podjąć się tego wyzwania, aby podwawelski gród doczekał się rzetelnego przedstawienia historii swojego organowego dziedzictwa. Należy mieć nadzieję, że powyższy tekst zainteresuje jak najszersze grono odbiorców, którzy zechcieliby zwrócić swoją uwagę na problem wiarygodnego omówienia historii polskich organów.

ANEKS (wybór dokumentów)

1. Zestawienie kosztów za remont instrumentu przez organmistrza Piotra Radwańskiego (1827 r.)⁹²

<i>N^o bieżący</i>	<i>Regestr wybranych pieniędzy od Reparacyi Organ przez W^{go} JM Xa: Rectora Seminarium Krakowskiego</i>	<i>Zł.</i>	<i>[Gr.?)</i>
1.	<i>Na 2 funty Kleiu i na własną moią potrzebę</i>	4.	''
2.	<i>Na Skorki 3 Sztuka po Zp: 1. Gro: 6. a reszte na własną swoią potrzebę</i>	5.	''
3.	<i>Na swoią potrzebę własną</i>	17.	''
4.	<i>Delt^o Delt^o Delt^o</i>	10.	''
5.	<i>Dla Fiakra</i>	9.	
6.	<i>Dla Brata Wincentego Radwan:</i>	12.	''
7.	<i>Na Własną potrzebę</i>	4.	

⁹² AMS, Stradom, sygn. V 2, Zbiór dokumentów..., k. 23.

8.	<i>Za Zgrzyb do chędozenia piszczatek</i>	''	15.
9.	<i>Na własną potrzebę</i>	2.	''
10.	<i>Dla Stolarza od kanału do Dzwonkow</i>	5.	''
11.	<i>powtornie dla Stolarza tego samego</i>	2.	''
12.	<i>Dla Stolarza od koletek od piszczatek</i>	6.	
13.	<i>Za Drot do wiązania Klawiszow</i>	''	20.
14.	<i>Na Boty nowe</i>	12.	''
15.	<i>Na podgorze zapłacono</i>	14.	''
16.	<i>w Wielką Sobotę</i>	2.	''
	<i>Summa z wybranych pieniędzy na moją własną potrzebę</i>	82.	''
	<i>Summa Expensy na Wszeki materiał i Stolarzy wypada</i>	23.	5.
	<i>Summa porowna Expensy wszelki</i>	105.	5.

2. Deklaracja organmistrza Ignacego Wojciechowskiego z Krakowa (1845 r.)⁹³

Deklaracya

Podpisany organmistrz tutejszy obowiązuje się Organ stary w Kościele X.X: Missyjonarzy przerobić, a to w sposób jak niżej

Dwie Windlady nowe iedna Manualową o dziewięciu głosach pod nazwami jako to:

1^y Pryncypał stop 8

2ⁱ Salicynał stop 8. w Basie [?] flet minor [sic!]

3ⁱ Flet Major stop 8 –

4. Flet Amabilis – 8

⁹³ Tamże, k. 24.

5. *Octava* – stop 4.
6. *Quinta* – stop 3.
7. *Super 8^a* stop 2
8. *Flet Minor* stop 4.
9. *Mixtura potrojna*

Druga Windlada Pedalna o 3^{ch} głosach te są

10. *Subbass* stop 16.
11. *Pryncypał* stop 8.
12. *Quintalön* stop 8.

Za zrobienie powyżej wymienionych głosów z dwoma nowemi Windladami i z całym Mechanizmem do tego potrzebnem – z klawiaturą francuzką na 54. klawiszów, rządu podpisany Złp Trzy tysiące Trzysta Złp: w trzech ratach to iest: przy zatwierdzeniu deklaracyi Złp: 1300. powtóre przy urzędzeniu całego Mechanizmu z Windladami i z iednem Regestrem pryncypałem Złp: 1000. a po zupełnem ukonczeniu całych organ i wystrojeniu do kamertonu, uznaniu przez znawców za dokładną robotę reszta należytość Złp 1000 wyplacone mieć sobie rządząm – zareczając zarazem za dobrą robotę do lat kilkunastu.

Kraków d: 9^{le} Lutego 1845 Roku

[podpis:] *Ignacy Wojciechowski*
Organmistrz

3. Umowa z organmistrzem Ignacym Wojciechowskim z Krakowa (1846 r.)⁹⁴

Kontrakt

Między WJX. Antonim Dąbrowiczem Przełożonym Jchmśc XX. Misyonarzy na Stradomiu z iedney, a Jmśc Panem Ignacym Woyciechowskim Orgarmistrzem z drugiey strony, z zachowaniem następných waronkow zawartym został –

⁹⁴ Tamże, k. 25-26 (oryginał) i 28-29 (kopia).

§ I

WJX. Antoni Dąbrowicz Przełożony w Imieniu Zgromadzenia XX: Missyjonarzy Krakowskich czyniący, widząc konieczną potrzebę Reparacyi Organ w Kosciele do Zgromadzenia zwyczajnego należących, wezwał do takowej dopełnienia ile znanego w tej sztuce JPana Ignacego Woyciechowskiego Orgarmistrza, z którym wszedłszy w niniejszą Ugodę całkowitą Reparacyą za Summę Zp: 4300 ugodził

§ II

Ktorą tak ugodzoną Summę Ratami iakoto: przy zawarciu i podpisaniu niniejszego Kontraktu Zp: 1300 wyraznie Złotych polskich Tysiąc Trzysta, zaś gdy iuz urządzenie całego Mechanizmu dopełnione będzie Tysiąc Zło: pol: a po ukończeniu nadmienionej Reparacyi i uczynionej Superrewizyi przez Znawców Muzyki Organowej Trzecią i ostatnią Ratę w kwocie Zp: 2000 wyraznie Złotych polskich Dwa Tysiące Jm Panu Ignacemu Woyciechowskiemu Orgarmistrzowi JX Antoni Dąbrowicz wypłacić przyrzeka i obowiązuje się –

§ III

W dopełnieniu przeto powyższego warunku JPan Ignacy Woyciechowski przy podpisaniu niniejszego Kontraktu odebrawszy pierwszą Ratę w kwocie Zło: pol: Tysiąc Trzysta sobie w gotowiznie wyliczoną, z tej odebraney WJX. Dąbrowicza w niniejszym Kontrakcie kwituje

§ IV

Tym więc sposobem JP. Ignacy Woyciechowski Orgarmistrz mając sobie zapewnioną rzeczonych Organ reparacyę, przyrzeka z swej strony takową dopełnić, w następujący sposób –

<u>a.</u>	Dać	nayprzod	Pryncypał	tak	zwany	na stóp	8.
<u>b.</u>	”	”	Solicynał	”	”	∅	8.
<u>c.</u>	”	”	Flet major	”	”	∅	8.
<u>d.</u>	”	”	Flet amabilis	”	”	∅	8.
<u>e.</u>	”	”	Octawę	”	”	∅	4.
<u>f.</u>	”	”	Quintę	”	”	∅	3.

<u>g.</u>	”	”	<i>Super 8^{ve}</i>	”	”	∂	2.
<u>h.</u>	”	”	<i>Flet minor</i>	”	”	∂	4.
<u>i.</u>	”	”	<i>Mixture potrójną</i>	”	”		

Co do drugiej Winklady Pedalney o 3. głosach, które są –

<u>k.</u>	”	”	<i>Subbass</i>	”	”	<i>na stop</i>	16.
<u>l.</u>	”	”	<i>Pryncypał</i>	”	”	∂	8.
<u>ł.</u>	”	”	<i>Quintalon</i>	”	”	∂	8.

Oprocz zaś tego wszystkie piszczałki oprócz Pedalnych i niektórych w Manuale, które drewniane będą, inne z Blachy Cynowej i Metalicznej bydz mają –

§ V

Zobowiązanie to pod tem waronkiem JP. Ignacy Wojciechowski Orgarmistrz na siebie przyjmuie, i zaręcza za swą robotę, iż kiedyby w ciągu lat kilkunastu od daty ukończenia reparacyi cokolwiek nie dogodnym okazało się, to na koszt swój przyjmuje, i poprawić cokolwiek by wypadalo przyrzeka –

§ VII

Ukończyć zwyż wskazaną Reparacyą w iak naylepszym stanie Jm P. Ignacy Wojciechowski w przeciągu dwóch lat uzupełnić zobowiązanie się, a gdy codzienna wymaga potrzeba tychże, przeto tak urządzi, aby choć w części były zdolne do zwykley Muzyki –

Tak więc zawarty Kontrakt Strony Obydwie Kontraktujące dotrzymać sobie przyrzekając, takowy w obecności świadków podpisem własnoręcznym stwierdzają –

Kraków dnia 3. kwietnia 1846 r:

[podpisy:] *X Ant Dąbrowicz Przel XX Missyonarzy*

*Ignacy Wojciechowski
Organmistrz*

4. Opinia firmy organmistrzowskiej Wacława Biernackiego z Krakowa (1962 r.)⁹⁵

Kraków, dnia 30 stycznia 1962 r.

*Przewielebny
Ksiądz Dyrektor Kosterka
Seminarjum Ks.Ks. Misjonarzy
Kraków*

Zgodnie z życzeniem dokonaliśmy szczegółowego badania organów w kościele Nawrócenia św. Pawła /Ks.Ks.Misjonarzy/ w Krakowie na Stradomiu i komunikujemy że:

- 1. Organy o strukturze zabytkowej znajdują się obecnie w stanie nie nadającym się do używania i dalsze małe remonty, strojenie regulacja mechanizmu nie dadzą pozytywnych rezultatów.*
- 2. Zarówno zabytkowa struktura organów jak i wewnętrzne części mechanizmu i piszczałki drewniane są poważnie naruszone przez robaki drzewne.*
- 3. Piszczałki metalowe w większości z ołowiu uległy deformacji i uszkodzone są części służące do strojenia.*
- 4. Miechy, elektrowentylator są stosunkowo w dobrym stanie, kanały przewodzące powietrze są też poważnie naruszone przez robaki i przepuszczają powietrze.*

W tym stanie rzeczy naszym zdaniem należy organy całkowicie rozebrać, dokonać komisijnego badania wszystkich wewnętrznych elementów mechanizmu i piszczalek i wtedy zdecydować co należy zako[n]serwować przed dalszym zniszczeniem a co można pozostawić do dalszego użytkowania.

Absolutnie nie jesteśmy w stanie obecnie podać nawet przybliżonego kosztu remontu, tyle jest niewiadomych zarówno w materjale, którego trzeba użyć na wykonanie zużytych części jak i w robociźnie którą trzeba będzie włożyć w tą pracę że obliczenie przerasta nasze możliwości.

⁹⁵ AMS, Stradom, sygn. V 22, Prace konserwatorskie..., D/13, Stradom – kościół..., dokument luźny bez paginacji.

Wobec powyższego pozwalamy sobie zaproponować następujące rozwiązanie tego problemu:

- a) na podstawie pisemnego zlecenia przystąpimy niezwłocznie do remontu organów*
- b) każda część organów po wymontowaniu jej z organów będzie poddawana komisyjnym oględzinom i kwalifikowana pod względem przydatności do renowacji względnie zastąpienia nową częścią*
- c) w miarę wykonywania robót będziemy wystawiali rachunki przejściowe oparte na szczegółowych wyliczeniach zużycia materiału i robocizny*
- d) również nie jesteśmy w stanie podać nawet przybliżonego terminu wykonania remontu z tych samych względów, jednak dołożymy starań by solidnie i możliwie szybko wykonać zleczone nam roboty*

Oczekujemy łaskawego wypowiedzenia się w tej sprawie.

[pieczęć:] ZAKŁAD INSTRUMENTARSKI
W. BIERNACKI
Kraków, Franciszkańska 4/6

PIOTR MATOGA

**THE ORGAN IN THE MISSIONARY CHURCH OF CONVERSION
OF SAINT PAUL THE APOSTLE IN CRACOW IN STRADOM STREET**

Abstract

The erection of the first organ in Stradom church began no earlier than in 1732 and ended before 1745. The name of the organ builder remains unknown. With the passage of years the instrument, which originally had 17 stops, was repaired many times. In 1827 Piotr Radwański received a payment for renovation. In the years 1845-1848, behind the regency casing of the 18th century organ, a new one was built by Ignacy Wojciechowski from Cracow, with 12 stops and one manual with a pedal. Between 1874 and 1892 Tomasz Wojciechowski, Ignacy's son, took care of the organ. Before 1875 one more stop was built and in 1901 a renovation conducted by Tomasz Fall from Szczyrzyc took place. In the 1920s Stanisław Żebrowski from Cracow first repaired the bellows (in 1921) and then repaired the organ (in 1928) and added some unspecified pipes. In the years 1962-1963 a company of Waclaw Biernacki from Cracow built a new instrument using the 18th century casing and some of the pipes from the previous organ.

Translated by Hanna Rybkowska